

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

CARL DRACHMANN

EN RYTTERSKOLE

*Opvækst og skolegang for
en landsbydreng
ved århundredskiftet*

CARL DRACHMANN

EN RYTTERSKOLE

*Opvækst og skolegang for
en landsbydreng
ved århundredskiftet*

2. oplag

1975

KØBENHAVN

*I taknemmelig erindring
om min hustru*

LANDSBYEN

De gamle landsbysamfund i vort land har helt skiftet karakter siden århundredskiftet både hvad levevis og udseende angår.

Landsbyerne, der prægedes af gammel byggeskik, passede smukt ind i den natur, som omgav dem.

Afstemt med omgivelserne lå landsbyens huse og gårde, hvis længer som oftest var opført af bindingsværk og tækket med rugstrå med undtagelse af tagets nederste kant, tagskægget, der altid var af tagrør.

Et nytækket tagområde gik hurtigt over i blødere farvetoner, hvor det grønne mos snart groede frem og gjorde sig stærkt gældende, som årene gik. Det så smukt ud til de gamle længer.

Til den gamle gård kom årstiderne med deres omskiftelighed, enten det var vinterens kulde og sne, forårets fornyelse af livet, sollysets varmende vederkvælgelse i de lange, lyse sommerdage, eller det var efterårets storme, som nok kunne få gårdens krogede længer til at knage, når stormen var stærk og hård. Men de holdt altid, de gamle stærke egestolper.

Var stråtagene ved at blæse op et sted, hvor stormvinden havde særlig fat, blev der lagt en harve op på stråene med harvetænderne nedad mod tagfladen. Harven holdt på stråene og blev liggende, indtil man kunne få repareret igen.

Et sådant udseende efter en efterårsstorms hærgen havde mange af landsbyens tage fået. Vestenstormene var de almindeligste og hårdeste. Derfor havde man også sikret sig imod disse ved at tilplante mod vest, og alle gårdene havde vestvendte beplantninger til at give læ og skærme mod vindens magt. De ældste gårdes byg-

ninger kunne endda være forsænkede i terrænet ved at være placeret i en smule udgravning af dette.

Årstidernes skiften gjorde sig også gældende for den gamle rytterskole, der traditionelt hvert år fik forårgæster, storkene, som kom tilbage igen fra Afrikas „brændende lande“, som eventyrdigteren, H. C. Andersen, skriver i diktet: „Gurre“. I det hele taget holdt denne digter af storken, som prydede hans eventyrhefter, når de udkom.

Storken var en kær forårgæst. Landsbyens befolkning nikkede glad og genkendende til den smukke, store fugl, når den igen var at se og stod i reden på taget over vestgavlen af rytterskolen. Thi storken, der specielt var forårets fugl for landsbyen – og for den sags skyld for hele vort land – mindede om, „Nu kommer den favre tid, vi ventede' så længe“, som det er udtrykt af digteren B. S. Ingemann i den kendte og i min barndom ofte sungne sang af børnene, når de var i skole.

Digteren Jeppe Aakjær kalder i sit digt: „Han kommer med sommer –“ storken – „den solkære fugl, der ruger tilvejs i det ormstukne hjul“ –

Om degnen, sådan kaldtes læreren på landet dengang, havde valgt denne plads til reden på taget i vest er tænkeligt. Grundlaget for reden var en gammel kasseret vidjekurv, som en af landsbyens indvånere havde fastgjort deroppe engang. Storken var på landet den populæreste fugl, som man gerne så bygge og bo i landsbyen. Den havde haft rede på skolens tag så længe nogen kunne huske. Reden var rund og høj set nedefra. Bred i sit omfang, der gik ud over taget, så den gamle vidjekurv, som den hvilede på, var helt skjult.

Redebygningen fortsatte storken med hvert år efter sin ankomst sidst i marts eller først i april.

Det var solidt arbejde af udvalgt materiale, der oftest bestod af tjørnegrene, der holdt godt sammen. En storkerede er heller aldrig blæst ned fra sin plads på taget med udsigt til alle sider vidt omkring. „Det er en dårlig fugl, der besudler sin egen rede“, siger

ordsproget. Storken var ikke en dårlig fugl. Den holdt sin rede i orden. Den blev puslet om daglig.

Med sit lange, røde næb flyttede storken på grenene, som reden var bygget af, indtil de lå nydeligt og korrekt. Reden var et imponerende syn nede fra gaden, hvor jeg som barn ofte stod og så mod det høje storkebo.

Når frøerne og andet kryb, som den havde fortæret, skulle afleveres den anden vej, blev dette besørget ud over redens kant. Ofte kom det velfordøjede, slugte kryb ud som en hvidlig maling, så stråtaget under reden bar synlige spor deraf.

En dag da jeg som lille purk, endnu inden jeg var kommet i skole, stod og kikkede op på storkene, kom landsbyens murer forbi med sin kalkspand og hvidtekost og sagde til mig med et lunt smil: „Tror du ikke, storkene har en malerbøtte i maven med hvid maling?“ Det troede jeg ikke, svarede jeg. Han skulle altid narre med en spøg, vidste jeg godt. Det morede dog ham selv allermest, når ingen ville tro på hans tilforladelige skæmt. „Nej, det kan jo godt være, du har ret“, sagde han til mig og fortsatte videre hen ad gaden med sin spand og kalkkost, som han skulle bruge, når han arbejdede med at pudse og reparere en gårdlænges mange murede bindingsværkstavl i landsbyen.

Taget i nærheden af storkereden så virkelig ud, som om det havde fået en gang hvidtning af hans kalkkost.

Skulle noget af storkens „maling“ gå ved siden af og ramme gaden, var dette ikke til nogen gene. Trafikken var ikke tæt ved århundredskiftet. Biler havde man kun hørt om, og motordrevne markredskaber kendtes ikke. Hesten var den eneste trækraft. Gaden var desuden nogle meter fra skolens vestgavl.

Mod øst havde degnen sin have helt ind til skolens mur. Her var det en anden sag. Derfor var den store rede anbragt i det modsatte verdenshjørne af bygningen, hvor den også var lettere at betragte og glæde sig over med storkene som en levende dekoration, der tog sig malerisk ud med de lange, røde ben, store næb i samme farve og hvid fjerdragt med store, sorte vingesvingfjer. Fuglen var

En af de gamle rytterskoler med skolelegeplads. Tegningen er udarbejdet efter et gammelt

så stor, at den måtte sætte af i hop hen ad tagrygningen for at få luft under vingerne. Men havde den det, var den elegant i luften, som et af vore dages jetaeroplaner. Det var overmåde smukt at se.

Foruden selve skolehuset med embedsbolig til degnefamilien var der også en lavere udlænge, der lå parallelt med skolebygningen, men tæt op til landsbyens lange øst-vestvendte gade, der fortsatte gennem hele byen.

Mellem boligen og udhuset var der et malet, solidt plankeværk mod vest. På denne måde dannedes en slags lukket skolegård mellem de to længer; men ikke nogen skolegård i vor tids betydning. Her blev der aldrig leget. Gården havde en anden funktion af mere privat art.

Udspektkort fra århundredskiftet.

Degnen var dog ikke enerådende i gården.

Bysmedens embedsbolig i landsbyen havde ingen brønd. Men brønden i degnens gård blev smeden tilgodeset. Ved den vandede han sine tre køer sommeren igennem og hentede vand til egen husholdning.

Degnen havde også kohold. Han havde fire køer. Sommeren igennem blev dyrene hentet hjem fra marken til vanding og malkning. Heri lignede degnens de øvrige landbrugsejendommers indehavere i byen. I det hele taget var det sådan, at alle husstande i landsbyen var indstillet på den mest omfattende selvforsyning. Dette gjaldt også for degnens i rytterskolen. Husmændene i landsbyen, som ikke havde jordtilliggender ud over haven, kunne ikke

have kohold, Men i stedet for havde man de fleste steder en ged, der stod tøjret langs vejenes grøftekanter, som dengang havde frodigt græs sommeren igennem. På den måde var husmændene, der almindeligvis var daglejere på gårdene, selvforsynende med mælk.

Degnens tog dog ikke direkte del i arbejdet på skolens tilliggende af landbrugsjord, som blev drevet, tilstået og høstet på skift af landsbyens gårdmænd, der også skulle levere foderhø og korn til degnens besætning, om avlingen på skoleloddet ikke slog til vinteren igennem. Degnens landbrug var sikret, fordi det udgjorde en del af hans løn sammen med højtidsoffer ved jul, påske og pinsen og desuden en kontant embedsløn.

Sognepræsten fik også højtidsoffer, som bestod af mønter, der blev lagt indeni de såkaldte offersedler, som degnen gav børnene med hjem fra skolen, så sparedes portoen. Der var to slags farver på offersedlerne. Til præsten var offersedlen blå. Degnens var hvid. På sedlerne stod henholdsvis til præsten – til degnen. Offersedlerne afleveredes ikke i skolen igen til degnen, som havde skrevet på dem med sin sirlige skønskrift om ovenstående tilhørsforhold. Sedlerne med offerindholdet, der var indpakket ved en fiks foldemåde af sedlen, blev lagt på kirkens alterbord. Dette kaldtes „at gå offergang“ til alteret. En gammel skik, der forlængst er forladt. Præsten fik mest i offer, der vistnok udgjorde en krone som minimumsbeløb. Degnen kunne nøjes med mindre, som regel det halve. Mønterne var af sølv dengang. Under offergangen sang degnen selv fra sin degnestol i kirken. Præsten stod foran alteret med front mod dette.

Landsbydegnen var både embedsmand og jordbruger med avling fra marken. Han havde tærskemænd på loen om vinteren. Degnens landbrug havde ikke nogen omfattende størrelse. Men foruden de fire køer havde han da både høns og grisehold. Hjemmeslagning var almindeligt på landet dengang – også hos degnens.

I den store velholdte have voksede frugttræerne og frugtbuskene

frodigt såvel som grøntsager og kartofler. Den daglige husholdning var dækket vel ind sommeren igennem, og vinterhusholdningen gemte man hen til.

Disse forhold var jeg kendt med. Rytterskolen var derfor ikke på nogen måde fremmed for mig, da den tid, 1901–02, kom, hvor jeg skulle begynde at gå i skole „for at lære noget“, som man sagde. Skolen var ikke noget ukendt sted for mig. Jeg havde været på besøg flere gange i køkkenet hos degnens. Man kom ind fra gård-siden gennem køkkendøren, der var delt på tværs i to halvdøre på sydsiden af huset. På mine køkkenbesøg blev jeg altid trakteret med hjemmebagte småkager fra kagedåsen på hylden.

Til den modsatte side af huset var indgangen til skolestuen. Den var også indgang for degnens familie.

Indgangsdøren forekom mig at være imponerende flot og solid i to lodrette adskilte halvdele med messinghåndtag.

Den så gedigen ud og var forarbejdet af solidt træmateriale, der var velholdt med mørkegrøn oliemaling. I hver dørhalvdel et stykke oppe over midten var en lille oval rude af tykt, grønt råglas, som dørens grønne farve virkede smukt afstemt sammen med. I midten af de gamle råglasruder sad brudmærkerne endnu efter glaspusterens redskab fra arbejdet. Det hele virkede originalt og ægte, harmonisk og dekorativt smukt. De gamle håndværkere kunne være deres arbejde bekendt.

Døren var sikkert den oprindelige indgangsdør fra året hvor skolen blev bygget. Der var ikke en dør som den i hele landsbyen.

Rytterskolens smukke hoveddør var jeg endnu aldrig kommet ind af, men jeg havde nok betragtet den.

Skolens legeplads havde grønsvær over det hele sommeren igenem som et stykke mark og grænsede op til kampestensmuren omkring kirkegården med høje træer hen til kirkegårdslågen.

Jeg har stået flere gange ved denne låge sammen med jævnaldrende småpurke i krogen op til kirkehuset, en gammel skæv længe, der nu er borte, og som dengang beboedes af nogle folk fra

landsbyen. Fra krogen havde man et godt overblik over et ligfølge, der fulgte en slægtning eller bekendt til det sidste hvilested på kirkegården.

Det var der ikke noget trist ved, syntes vi, men nok højtideligt og alvorligt. Man levede tidligt med i livsrytmen, uden at man tænkte dybere derover, så begivenheden foran kirkegårdslågen var af ren visuel karakter for os. Vi var kun optaget af det, vi så og havde for øje, deriblandt de specielle kranse, som var forarbejdet af forskelligt farvede glasperler i varieret størrelse og form, der som helhed udgjorde et symmetrisk mønster. Levende blomster brugtes ikke ved begravelser.

Kisten blev sat på to sorte skamler efter at være læsset af vognen, om den døde blev ført fra nabolandsbyen, der ingen kirke havde.

Den benyttede vogn kunne være af højst forskelligt udseende alt efter økonomi og sædvane. Det kunne være en almindelig fjællevogn pyntet med grønne grangrene, eller det kunne være en specielt lejet vogn med guldfrynset sort baldakin og snoede træsøjler, der holdt baldakinen oppe.

„I døden er alle lige“, siges der. Men alligevel var befordringen på det sidste vejstykke til kirkegården højst forskellig.

Den døde blev båret det sidste stykke vej gennem lågen til kirken. Under dette blev der sunget en salme, som blev ledet af degenen, der gik i spidsen for følget gennem lågen.

Når dette var kommet ind gennem våbenhusets dør, var der ikke mere for os at se efter fra krogen, hvor vi stod, og hver af os gik tilbage til sit hjem, hvor indtrykkene blev fortrængt af dagens sysler, der bestod i at hjælpe til med røgt og pasning af husdyrene i den udstrækning, vi havde kræfter til.

Man har sagt, at børn på landet kun havde ringe udviklingsmuligheder, fordi de ikke oplevede så meget. Tilværelsen var ensformig for dem. Dette er imidlertid helt forkert. Man levede tidligt med i livets alvor og dagens pligter, endnu før skolealderen. Rytterskolens lærestof var ikke omfattende, men fra „livets skole“

havde vi allerede lært fra krogen ved kirkegårdslågen, og var det end ikke som en lektieindlæring efter en skolebog, så var det dog noget, vi havde oplevet, der nedfældede sig i sindet, og som vi ikke glemte siden.

Nogle år forinden skolegangens begyndelse var det almindeligt, at børnene i landsbyen blev vaccineret. Denne begivenhed blev foretaget kollektivt i skolestuen af kredslægen fra Randers og hørte med til hans embedsforretninger i hans distrikt. Skolestuen var ved denne lejlighed fuld af halvskræmte børn, der efter tur kom op til kredslægen, som havde tage sæde i den ophøjede katederstol, og så fik hvert barn tre snit på den udvendige side af overarmen. Det var altså en fælles sag for samtlige tilstedeværende børn, men de fleste af dem protesterede højlydt imod behandlingen, når de havde fået det første snit med operationskniven og skulle have de to næste, inden vaccinationen var tilendebragt.

Ti dage efter var der kontrol samme sted, om vaccinationen var lykkedes.

Der var som regel ingen kiksere i operationen. Kredslægens instrument havde skåret dybt nok i armen til, at vaccinationen slog an.

De fleste børn mødte derfor op tiendedagen efter med opsvulmede bulne sår på overarmen, som man fremviste med stolthed over de overståede kvaler, og at man nu var berettiget til skolegang.

1. april 1902 stod jeg foran skolens hoveddør alvorlig og beslutsom med mine skolesager under armen. Den træindrammede skifertavle, ABC-en, kaldet Hanebogen, da en kok med sin prangende fjerpragt prydede bindets første side og et rundt penalhus af drejet træ med låg og kun et rum til griffelen, som var det eneste skrivereddskab, man havde i det første skoleår.

Jeg lukkede den gamle grønne indgangsdør op med frimodighed, for jeg kendte stedet. Desuden havde jeg forkundskaber. Der var

Skolens smukke hoveddør. Et gedigent stykke gammelt håndværkerarbejde.

ingen forældre dengang, der sendte deres børn i skole, uden at de kendte alfabetet og kunne stave. Skolebygningen kendte jeg godt fra gårdsiden med køkkendøren. Degnen havde jeg set mange

gange. Men det var alligevel en helt anden situation i dag, syntes jeg.

Dengang blev man ikke fulgt til skole den første skoledag af sin mor som nu omstunder. For så fik man at vide: „Han er en dreng, der altid hænger i sin mors skørter og ikke selv kan gå i skole.“ Så var man pibet og bette. Dette ville man ikke høre og gik derfor til skole alene. Folk pylrede ikke om deres børn dengang. Desuden var min skolevej ikke så lang.

Jeg kom ind i forstuen. Den var meget lille og omtrent kvadratisk i gulvflademål. Der var næsten mørkt, da jeg havde fået yderdøren lukket i efter mig. De små tykke råglasruder lod ikke meget af dagslyset slippe igennem. Jeg kunne dog se, at skolens forstue havde et gulv af røde mursten, der var slidt helt hule i midten af børnenes jernringbeslåede træsko, som blev stillet her, før man gik ind i skolestuen. I stuerne hjemme gik man heller ikke ind med træsko på fødderne. Skifteskoene til indendørsbrug stod altid parat lige til at stikke fødderne i.

Det var noget nyt for mig at se et murstensgulv som det i degnens forstue. Jeg syntes, gulvet var pænt med de røde mursten, der lå i lige rækker med lys kalkmørtel imellem. Inden jeg trådte ind i skolestuen, havde jeg sat mine træsko på murstensgulvet og skiftet til mine kludesko, som brugtes indendørs. Nu må man ikke tro, at kludesko var pjaltede og lasede. De var endda særdeles pæne og nydelige og forarbejdet af tiloversblevne tøjrester, som undertiden kunne være af fint klæde, når der var blevet syet tøj hos skræderen. Rester blev ikke bortkastet som noget overflødigt og uanvendeligt.

Det øverste af omtalte sko var altid syet af de fineste rester. I kanten af skoens overstykke var der sat fine, smalle agramankantbånd. Sålen var af flere lag klude, der var sammensyede med stikninger af svær stærk sytråd. Til sålen kunne alle slags klude anvendes. Det hele var forarbejdet som husflid af mor, der satte

en ære i, at det færdige resultat var smukt og pynteligt. Det var det altid, når skoene var færdige til brug.

I skolens forstue var der ikke nogen knagerække til børnenes overtøj. Det var sådan set også overflødigt, da man aldrig gik med overtøj selv i den koldeste tid om vinteren. Ekstraudstyret ved denne årstid var en hjemmestrikket ulden hue, en lue i jysk dialekt, og eventuelt et halstørklæde. Men påklædningen var alligevel i orden til den kolde årstid. Det hjemmetilvirkede vintertøj af uld var så tykt og varmt, at overtøj var ganske overflødigt. Det ville være ubehageligt at have på. Så kunne man ikke røre sig. Huen og halstørklædet tog jeg af i skolestuen og lagde på en lille hylde på væggen indenfor døren.

Tornystre og skoletasker af læder brugtes ikke. Plastic var helt ukendt. Det beskedne skoleudstyr blev båret under armen uden nogen form for indpakning. Når man så holdt godt fast på det hele med armen, tabte man ingen af skolesagerne. På den måde kom alle skolebørnene fra landsbyen med deres få skolerekvitterer under armen. Enkelte børn, som boede udenfor landsbyen, havde dog deres ting beskyttede.

Det mest iøjnefaldende for mig, da jeg kom ind i den rummelige skolestue, var bordene, der havde plads til otte børn ved hvert bord. Der var fælles træbænk uden rygstød. Den udgjorde en del af det lange bord og var fastgjort til dette, så den ikke kunne vælte. Bordpulten var én lang fælles bordplade. Dette noget primitive skoleinventar bestod af ialt fire borde med plads til otte børn ved hvert af dem. Lokalet var dog så rummeligt, at der kunne sættes et femte bord ind, så der blev plads til 40 elever.

Bordene med den tilhørende faste bænk så solide ud og var forarbejdet af svært fyrretræ. Antagelig var deres alder den samme som skolebygningens. Men de var ikke vakkelvorne eller løse i sammenføjningerne af den grund. Trods alderen, det vil sige henvend 200 år, var de stabile i den håndværksmæssige udførelse. Det var ikke seriefremstillet maskinarbejde. Hver enkelt del – der var ikke mange af dem – i de lange skolebordes konstruktion var

sikkert forarbejdet i hånden og sammenføjjet med noter og tapper af fyrretræ.

På sin plads ved skolebordet sad man „aktiv stille“, om man kan udtrykke det sådan, og passede sit arbejde.

Da jeg gik den korte vej ad gaden mod skolen, syntes jeg, den så ganske hyggelig og venlig ud. Hertil bidrog ikke mindst storken, der stod i den store rede på skolens tag. Den lagde næbbet tilbage over ryggen og knebrede fornøjeligt, en slags velkomst til os fra den gamle rytterskole. Det hørtes over det meste af landsbyen sommerdagene igennem fra det høje storkebo.

Der tillagdes storken den opgave at bringe spædbørn til hjemmene i landsbyen. Børnene kom den med fra Ægypten. Dertil må den have gjort flere flyverejser efter hinanden, for der var mange jævnaldrende børn, som begyndte skolegangen samtidig. De blev alle mine fornøjelige skolekammerater og gode venner mange år gennem livet.

Storkens transport af spædbørn fra Nilens bredder var en historie, som ofte blev fortalt af de voksne kvindfolk, men som ingen børn troede på. Derimod var der i forbindelse med storken en anden beretning, som man lyttede mere til og regnede for rigtig. Det hed sig: „Om man så storken *flyvende* første gang, man fik øje på den efter dens ankomst fra Afrika, ville man blive flittig. Så man derimod storken *stående* i reden eller på et andet sted første gang, man opdagede den, ville man blive doven.“ Det var der ingen dreng, der ønskede, og derfor håbede man inderligt, at man måtte se storken flyvende, når man fik øje på den første gang. Man troede på dette levn af gamle tiders talemåde og overtro.

Jeg havde nu en plads ved et af de lange borde og kravlede op på bænken ved siden af en jævnaldrende dreng, der også skulle begynde skolegangen. Jeg kendte ham godt i forvejen fra børnefødselsdagsgilderne, hvor vi kom sammen til hjemmebagte æbleskiver drysset med flormelis. Syv-otte drenge fra landsbyen var født i 1895, og de samledes ved hinandens fødselsdage og nu også i den gamle rytterskole. Der var derfor ikke noget kedeligt ved den

første skoledag, som jeg var startet på. Alle børnene var kommet uden ledsagelse, men afstandene var jo også små. – Og alle kendte alle. En livsidyl.

Min plads på den smalle skolebænk ved det lange otte mands træbord var ikke så fremmedartet, som man skulle tro. Hjemme havde vi også et langbord i opholdsstuen med fast bænk mod væggen. Når jeg sad ved langbordet hjemme, kunne jeg i de fleste af mine drengeår ikke nå gulvet med fødderne, der hang og dinglede et stykke over dette. Jeg kunne heller ikke nå gulvet, når jeg sad på skolebænken. Fra den dinglede fødderne også et stykke oven over det. Men dette var man jo vant til, så det trættede ikke. Skolebordene var de samme for alle alderstrin gennem hele skoletiden. Der blev ikke skiftet borde, som passede til børnenes alder, når et nyt skoleår begyndte d. 1. april. Om de yngste børn hed det, at de blev jo nok større, så bordene kom til at passe bedre, og børnene kunne jo nok vente. Det gjorde ikke noget. Det havde man kun godt af, at der ikke blev taget for mange hensyn. Nå, der var jo heller ikke plads til megen ommøblering i rytterskolens skolestue. Man vænnede sig til forholdene og ventede på at blive større. Jeg husker da heller ikke noget ubehag fra de u hensigtsmæssige skoleborde fra mine tidligste skoleår i den „bette“ klasse. Børnene var opdelt i to klassetrin. Den store klasse og den „bette“, hvori børnene gik til 10–11 års-alderen. De to klasser havde naturligvis ikke skoletid samtidigt. De større børn hjalp meget til med at passe det udbundne kvæg, som stod i tøjlr på græsmarkerne sommeren igennem. Derfor havde de store børn på 10–14 årsalderen kun to halve dages skolegang i sommerhalvåret fra april til oktober. To formiddage med skoletid fra 7–11^{1/2}, så skulle de hjem til middag. Om eftermiddagen på de to ugentlige skoledage foruden ugens øvrige dage skulle de være til rådighed med pasning af det udbundne kvæg på markerne. De fleste kreaturer stod i tøjlr. Enkelte steder var der dog indhegning af et græsareal, hvor ungdreuerne kunne overlades til græsning. Vand, der var en nødvendighed,

fandtes som regel i en mergelgrav, der var på marken, og som kreaturerne selv kunne finde vej til. Indhegningen var forsynet med pigtråd imellem glatte hegnstråde. Dengang kendte man ikke den spinkle, strømførende elektriske hegnstråd, som bruges nu omstunder. Pigtråden var nødvendig for at holde dyrene indenfor området, men havde den ulempe, at kreaturerne kunne rive sig på den. Denne kalamitet undgik man, når dyrene stod tøjrede i et reb. Men til gengæld skulle de flyttes nogle gange hver dag sommeren igennem.

Gårdenes marker lå spredt. De fleste og største arealer lå tæt op til byen og syd for denne og kaldtes Søndermarkerne efter dette verdenshjørne.

Markerne øst for byen kaldtes Østerude. Og så var der endelig Tinget, et højdedrag, med to bronzealderhøje nord for landsbyen.

Hyrden, hjorddrengen, som han kaldtes, havde derfor nok at gøre med at passe husdyrene i hele sommertiden på de tre markområder. Det første af hans dagsarbejde var at få kørerne ud af stalden, kaldet „nøset“, og trukket på græs i den tidlige morgenstund ved 6-tiden. Dernæst gik det af sted til de to andre marker, hvor dyrene stod ude om natten.

På de to ugentlige skoledage måtte han skynde sig for at nå rettidigt til skole kl. 7 om morgenen. Det var ofte tilfældet, at han havde besvær med at holde øjnene åbne i skolen. Øjenlågene kunne blive så tunge, efter at han havde sat sig på sin plads på skolebænken.

Nogle af hjorddrengene lagde hovedet ned på armene for at hvile det. Den gamle degn skældte ikke ud. Han forstod årsagen dertil.

Morgenturen i markerne var ikke ubehagelig, men ofte ganske sjov, når det dugvåde græs ved denne tid på dagen pjaskede ind mellem tærne og om de bare fødder. Det følte dejligt. Alle drenge i landsbyen løb barbenede uden fodtøj sommeren igennem fra omkring første maj til hen i oktober. Det var jo nok et økono-

misk spørgsmål først og fremmest. Man sparede hoser og skotøj. Desuden kunne man løbe hurtigere på bare fødder. Det var af betydning, syntes man.

Da jeg nåede så langt frem i min vækst i skoleårene, at jeg var stor nok til at blive hjorddreng – 12–14 år – hjemme i gård-driften med pasning af husdyrene på sommerens græsmarker, fik jeg en lettelse i det tidlige morgenarbejde, ved at min far tog sig af det. På den måde fik jeg min morgensøvn ubeskåret og mødte i skolen kl. 7 om morgenen frisk og udhvilet. Han var et venlig-sindet og hensynsfuldt menneske, ikke blot når det gjaldt hans egne børn, men også fæstede hjorddrengene. Han forstod at vurdere børns ydeevne i forhold til deres alder og fysiske udvikling og tog hensyn hertil. Dette kom til udtryk også på anden vis. Jeg har således aldrig set ham slå et dyr, der måske kunne være tvært og genstridigt. Han var altid i balance både overfor dyr og mennesker.

En væsentlig opdragende faktor for et barn dengang var eksemplet fra de voksne, der altid kunne være deres arbejde bekendt og havde et mål, der også blev nået. Ingen løb fra noget eller gjorde det halvt. Man udførte det med besindighed, sejt udholdenhed, om dette var nødvendigt. Tiden var derfor karakterdannende for et barn, men det var ikke noget, der lærtes efter en skolebog. Det lærtes af selve livsformen, af *gammel agt*, som dengang var sædvane mellem mennesker. Det kom som noget ganske selvfølgeligt, at man skulle opføre sig ordentligt. Ingen viste ligegyldighed eller ugidelighed, og dette satte sine tydelige spor. Naturen var mere ren dengang, hvor mennesker færdedes, end i vore dage. Bækken, selv hvor den var dybest, kunne man se til bunden af, og man slukkede tit sin tørst en varm sommerdag ved at drikke af dens vand, der var læskende koldt og strømmende friskt.

I de lange sommerdage var man ene i den store natur sammen med dyrene, man havde ansvar for og påtaget sig at passe. Dyrene kendte hjorddrengen og kunne være forventningsfulde, inden han

kom for at flytte dem i deres tøjr til nyt græs på et bestemt klokkeslet på dagen.

De kunne da alle stå med hovederne i samme retning, hvorfra han kom, og brøle ham i møde. Han forstod dyrene, og at deres pleje og velbefindende var afhængig af ham.

På marken levede mange dyrearter. Engang viste min far mig en lærkerede. Det var som om han forærede mig denne markrede og derved stillede den under min beskyttelse. Jeg husker det endnu ganske tydeligt, omend det er henved 65 år siden. Jeg tænkte på den hver dag, jeg var i marken som hjorddreng for at svinge tøjrekøllen og flytte de ventende køer til nyt græs. En marksten blev lagt i ca. 10 meters afstand fra reden. Når jeg stillede mig ved stenen og pejlede efter den højeste af grøftekantens grønne skræpper, nåede jeg reden ved at gå tyve skridt. Reden var på den måde bestemt som geometrisk punkt i den lige linie fra markstenen til grøftekantens skræppe. Det var min første geometriske beregning, uden at jeg dog vidste noget om det dengang.

Første gang jeg så reden, da fuglen fløj op, var der æg i den. Tre uger senere var den fyldt af et kuld lærkeunger, der blev madet flittigt af forældrene. Ungerne, som jeg daglig fulgte i deres udvikling, blev hurtigt fjerklædte for snart at forlade redeskjulets trange forhold. Men den tomme redeskål lå der stadig, og grøfteskræppen stod også på sin plads, så jeg havde pejlingsmulighederne til redeskålen, som ikke alene var smuk i sin form, men også en erindring om et begyndende livs skønne harmoniske udvikling i sommermarkens græstue. Lærkereden opdagede min far en dag på sin tidlige morgentur, når køerne var koblet sammen fra stalden og trukket på græs, mens jeg i hjorddrengsalderen fik min morgensøvn til kl. halvsvy ubeskåret. Han havde en betydelig horisont, der også omfattede de nære ting. I dette tilfælde græstuens lærkerede, noget skrøbeligt, smukt i markens vide natur. Men det blev noget bestående i mit sind. Dette har han ganske sikkert anet. En værdi, der ikke målttes i penge.

Rytterskolen havde ikke naturhistorie på skoleskemaet. Vi havde for den sags skyld slet ikke noget skoleskema. Senere lærte jeg som fag om dyrerigets mange arter, grupperet i familier efter anatomiske forhold. Men det blev jo aldrig nogen personlig oplevelse.

Skolen havde andre fag, og de fire grundpiller for skolefagene var religion, regning, læsning og skrivning.

Begyndelsen i faget læsning blev naturligvis gjort med indlæring af ABC-en, hvis daglige lektiestykke blev grundigt lært hjemmefra. ABC-lektien skulle så afleveres næste dag i skolen. Det skete på den måde, at man fra sin plads på skolebænken kom op til degnen ved hans stol på den ophøjede katederplads, som man med nød og næppe kunne tage skridtet op til. ABC-en blev så lagt på katederpultens blankpolerede, sorte flade til venstre for degnen. Så pegede han i ABC-en, mens jeg stavede. Men snart holdt pegeri op. Jeg kunne læse. Dette foregik fra min plads på skolebænken uden nogen katedergang. Min hurtige avanceren i ABC-en blev ikke rost eller omtalt. Man roste aldrig børn dengang. Men man dadlede til gengæld heller ikke. Ros kunne højst blive en udtalelse som: „Det kunne have været meget ringere“, hvis man med iver fremviste en skriftlig præstation af tal eller bogstaver på skifertavlen. „Men ingen kan blive for dygtig“, føjedes der gerne til. Det var man godt fornøjet med uden at fordybe sig i udtalelsens mangel på superlativer. Begrænset ros var udtalt til mig som femårs purk i følgende ord af min mor, før jeg kom i skole: „Når nu nogen siger til dig – Hvor er du dog en sød dreng – kan du så huske at sige: „Somme tider, men ikke altid“. I dialekt: „Somm-tier, men itt åll-tier“. Jeg havde naturligvis ingen selverkendelse af ordene og derfor heller ingen skyldfølelse, der tyngede af nogen art.

Pædagogisk set var det en tidlig belæring om, at jeg havde mine fejl. Nogen vurdering af egne handlinger, gode eller mindre gode, havde man dog ikke i den alder.

Den opdragende karakterdannende betydning af ordene var derfor nok af mindre værd. Men derimod viser den med al tydelighed

de voksnes indstilling til barnets opførsel, som man havde for øje og agtede på.

I rytterskolen begyndte alle ugens skoledage med religion. Faget var gennem de syv år – fra syvende til fjortende skoleår – opdelt i bibelhistorie, udenadlærte salmevers og Luthers katekismus.

Når faget religion var henlagt til dagens første skoletimer, kunne det jo tyde på en vis fromhed. Måske har dette også været tilsigtet og taget med i overvejelserne angående fagets placering. Men af praktiske grunde har man nu også nok henlagt faget til om morgenen.

Der var ingen belysning i skolestuen. Man var henvist til dagslyset, som kunne være sparsomt i efterårs- og vintermånederne. Om morgnerne blev det sent lyst på denne tid af året. Skulle man arbejde med tavle og bog, måtte man vente til dagslyset var stærkt nok. Det var først tilfældet ved titiden. Men religionstimen krævede ingen oplyst skolestue. Overhøringen af religionslektierne kunne vare til ni-halvti. Så var der frikvarter, som degnen ikke var karrig med. Det varede aldrig under en halv time. Det friskede op! Lektiebesværet for nogle børn med religionstimens overhøring i udenadslæren var trængt i baggrunden.

Efter frikvarteret sad vi i skolestuen røde i kinderne og med udluftede lunger af bevægelse og leg på skolepladsen. Bevægelsesaktiviteten sporedes stadig tydeligt, når skifertavlerne blev taget frem og lagt på skolebordene til regning efter frikvarteret. De larmede, uden at dette var nogen provokation. Forinden var vi blevet hørt i et tabelstykke. Derefter kunne vi hengive os til regnestykkernes problemer.

I det første skoleår var der ingen udenadslæren af gode grunde. Man skulle først kunne læse. At nå dertil var derfor det egentlige mål foruden at kunne skrive taltegnene og bogstaverne med griffelen på tavlen efter forskrift af degnen. Fra Det gamle Testamente blev der fortalt børnene nogle af historierne om patriarkerne og om Josef og hans brødre. Kommentarer dertil blev ikke givet. Dette var sådan set også unødvendigt. Historierne var så dramatiske, at

det var let at forstå handlingsforløbet og de deraf følgende tildragelser. Jeg syntes, det var gode historier. Ligeså gode som dem jeg allerede havde hørt fra eventyrbøgerne om trolde og kæmper.

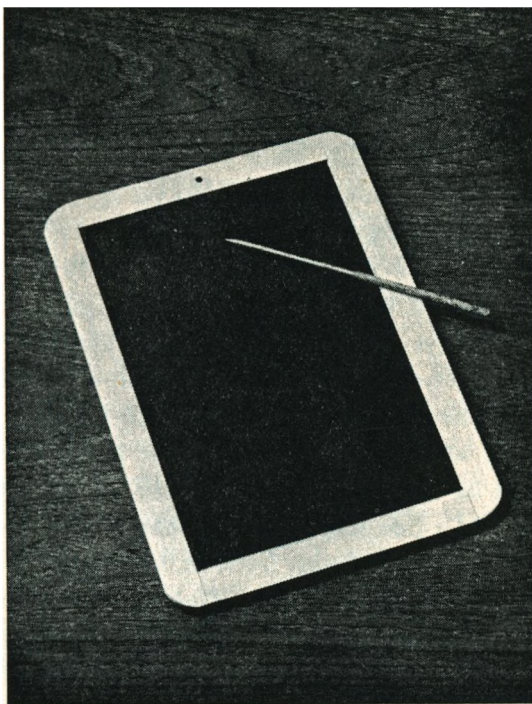
Der var blot én af fortællingerne fra bibelhistorien, der lød noget utroværdig for mig. Den fortalte om Abraham i Mamrelund, der fik besøg af Gud, Herren, og to engle. Efter mine forestillinger var dette helt i sin orden. Abraham var en gammel mand. Dette var der heller ikke noget overraskende i. Der var mange gamle mænd i landsbyen. Sara, hans kone, var blevet 90 år uden at få børn, og dette var en skuffelse for dem. De to gamle mennesker ville gerne have en søn, som Herren så lovede, de skulle få. „Næste år ved denne tid vil jeg komme igen,“ sagde Herren, „og så skal Sara have en søn.“ Dette gik i opfyldelse.

Min bedstemor, som boede hjemme i gården hos os – dengang kendtes ingen generationskløft – var netop omkring de 90 år. Problemet fra skolen løste sig ikke op for mig på skolevejen hjem. Det gik jeg stadig med uden at få rede på det og busede derfor ud med mit brændende, skjulte spørgsmål til min mor, der tog imod mig med en mellemmad, da jeg kom hjem.

„Kan bedstemor få en søn?“ spurgte jeg.

Min mor så desorienteret på mig og slet ikke på den sædvanlige venlige, gode måde. Mon jeg var ved at blive en virkelig uartig dreng, tænkte hun, siden jeg kunne spørge om sådan noget. Men inden der skete mere, fortsatte jeg: „For det kunne Sara, Abrahams kone, da hun var fyldt 90 år, fortalte degnen i religionstimen i dag.“ Min mor forstod nu spørgsmålet ud fra min nyerhvervede bibelske indsigt, lo højt og sagde: „Nej, det kan bedstemor ikke få.“

Jeg husker ikke, om jeg blev beroliget eller skuffet ved at høre min mors kategoriske svar. Men historien om Abraham og Sara blev ikke utroværdig for mig af den grund. Det var vist også noget af det sidste, min mor ønskede af mig. Rokke ved Bibelens ord kunne aldrig falde hende ind, dertil var hun alt for grundfæstet og forankret i sin bibeltro. Den gamle slægtsbibel talte sandhed.

*Skifertavle
med griffel.*

Dette stod til troende. Historien vendte vi ikke mere tilbage til. Den havde jo også fået sin besvarelse uden bibelkritik, som den da også kun kan blive ringere af for et barn, der ikke alene oplever, men også accepterer eventyrenes uforklarlige tildragelser – det overnaturlige.

Manuelle færdigheder blev flittigt øvet sammen med ABC-en. Træning på skifertavlen med griffelen var grundlaget for de skriftlige fremskridt og præstationer. Papir og blyant brugtes ikke. Blyanter var nok kendte, men ikke almindelige som nu om stunder. I forretningerne brugtes de, når man noterede en varebestilling ned fra en kunde ved butiksdisken. Jeg husker det fra min morbroders købmandshandel i Vestergade i Randers. Hans blyant var

sat i klemme mellem øret og hovedet. Derfra tog han blyanten, når han skulle bruge den. Han ledte aldrig efter den. Det så spændende ud. Den glinsede så flot i lakeringen. Men når jeg fik lov til at prøve, om den kunne sidde bag mine øren, mislykkedes det altid, selv om „jeg skulle holde ørene stive“, som man spottende sagde til mig, når blyanten faldt på gulvet og ikke blev siddende. Men jeg var såmænd også godt nok tilfreds med min griffel og tavle.

Tavlen havde ingen linier. De skulle slås. Degnen gjorde dette for os uden brug af lineal, når han gav os en forskrift på skifertavlerne at øve efter nede på vore pladser ved skolebordene. Tavlerne blev gjort rene igen af børnene efter brugen.

Hjemme øvede vi os også i talskrivning; men jeg måtte have noget at slå linierne efter. Den lange lineal blev derfor hentet frem og lagt ved siden af tavlen på det store langbord, som jeg sad ved i den daglige opholdsstue, hvor færdighederne opøvedes. Dette rum var fælles for alle om dagen og aftenen. Voksne såvel som børn. Men det gik alligevel meget godt med at øve sig på skolearbejdet hjemme. Ved hjælp af linealen kunne jeg med letthed få linierne lige, og alligevel kunne de blive forkerte, for de skulle stå med samme afstand hele tavlen ned. Det var der en hel del at gøre med, om jeg skulle undgå skævere.

Når linierne var i orden, skulle jeg „skrives for“. Det var som regel mor, der „prentede“ forskriften. Men så dygtig som degnen var hun nu ikke, syntes jeg, men holdt det for mig selv og gik i gang med griffelen, der undertiden kunne skrike, når jeg rigtig lagde kræfterne i og trykkede for hårdt. Indsatsen var hundrede procent. „Tryk noget mindre,“ blev der sagt. „Griffelen skal vist spidses,“ oplyste jeg spagfærdigt. Men det havde ingen tid til netop nu. Jeg bad selv om at prøve med den store brødkniv, som jeg imidlertid blev nægtet at få. Men en dag fandt jeg ud af, at jeg kunne få den flotteste griffelspids ved at slibe den mod en kasseret murstens side. En kniv var ganske overflødig. Jeg var blevet uafhængig. I huggehuset kunne jeg stå med min mursten, da jeg ikke måtte tage en gammel, grim mursten ind i stuen.

Når tavlen var skrevet fuld på begge sider, blev resultatet forevist. „Nu kan du så tørre det ud igen på begge sider, så er tavlen ren, når du skal i skole i morgen,“ blev der gerne sagt. Det var der god mening i, syntes man.

Opholdsstuen var fuld af aktiviteter om aftenen. Strømper blev stoppet. Spiderokken snurrede. Strikkepindene gav små fornøjelige metallyde, når de stødte mod hinanden ved brugen. Gårdhunden, der også var inde i stuen om aftenen, sukkede i søvne på sivmåtten indenfor døren. Bornholmeruret tikkede højt og passede sine timeintervaller med rungende slag.

Enkelte aftener kunne den hvide benhæklenål tages frem, men det var luksusarbejde og blev først udført, når det nødvendige var gjort, specielt ved stoppenålens brug til hullerne i drengenes strømper. Flittige hænder var i arbejde. Man udfyldte tiden med noget nyttigt, som det hed. Ingen havde dengang brug for sovepiller ved sengetid, hvor dagens arbejde sluttede.

Det blev snart overkommeligt for mig at beherske både små og store bogstaver i alfabetet, og derved åbnede mulighederne sig for den sammenhængende skrift, det endelige mål for tavlearbejdet med bogstavernes genstridighed.

Ved den begyndende regneundervisning fik man små sammen-tællingsopgaver. Dette forudsatte, at man kunne nævne tallene i den rigtige rækkefølge til ti. Skulle man f. eks. addere cifrene 6 og 4, startede man ved seks, og ved hjælp af håndens fingre talte man fire frem. Det var ganske enkelt og ligetil. Men snart var fingrene overflødige, og man huskede additionerne udenad. Det hele blev derved hurtigere, og man kunne magte større talrækker. Små lette subtraktionsopgaver regnedes på samme måde ved hjælp af fingrene. Til den slags opgaver blev fingrene også hurtigt overflødige. Det begyndte at blive morsomt at arbejde på skifertavlen. Mulighederne var forøgede for mig og mere varierede. Grundlaget for multiplikation og division var den Lille Tabel, som man begyndte at lære i slutningen af andet skoleår.

I skolen kom man i nær kontakt med andre børn, ikke mindst på

Det ugentlige lørdagsbad i bryggerset.

legepladsen, hvor man tumlede sig sammen på fornøjelig måde i legens fællesskab.

Hjemmenes renlighed var ikke lige stor alle steder. Det har mor sikkert kendt til og derudfra bestemt sig for en grundig rengøringsvask af sine drenge hver lørdag, som derved kom til at svare til ordets gamle betydning, vaskedag. Der var ingen badeværelse til rådighed ved århundredskiftet på landet, men der var et bryggers

med stensat gulv. Her blev der nu stillet en træbalje hver lørdag sent på eftermiddagen året rundt. Jeg og min tre år yngre bror blev kaldt til baljen, som var halvfyldt med lunkent vand. Den af os, som stod først for tur, trak tøjet af og trådte op i baljen. Det var særlig håret, der i forvejen var tætklippet, som fik en grundig omgang med den såkaldte hårde neglebørste og sæbe, der skummende løb ned over ansigtet og sved i øjnene. Behandlingen var ikke blid, og den ventende dreng kunne godt stikke i at brøle, når det var ved at være hans tur til badet og behandlingen, som man ikke kom udenom. Vi befandt os altid godt efter badet iført rent skiftetøj. Mors gennemførte hygiejne forskånedes os da også for utøjssmådyr i hovedbund og på krop. Betydningen heraf kan ikke vurderes højt nok med de spartanske bademuligheder dengang. Men der var andre områder, hvor hjemmenes indsats for sundhed og trivsel ikke slog til.

Ved århundredskiftet var sygdommen T.B., tuberkulosen, en svøbe i hver egn af vort land. Man stod magtesløs overfor denne sot før calmettevaccinens fremkomst. Folk frygtede sygdommen, fordi den begyndte snigende og næsten umærkelig uden pludselige symptomer. Blot med lidt træthed.

I sin sværeste form angreb sygdommen lungerne, som derved ikke blev i stand til at ilte blodet på tilstrækkelig normal vis. Barnet blev blegt og uden lyst til leg eller skolearbejde. Men der blev lagt en betydelig og bevidst indsats for dagen for at helbrede sygdommen. Sanatorier med pleje og omsorg for børn, som var ramt af sygdommen, blev bygget.

Ved århundredskiftet var skolelægeordningen ikke indført. Men man stod ikke uden hjælp.

I nabolandsbyen havde en ung medicinsk kandidat etableret sig. Han fik stor betydning for folk der på egnen.

Man søgte ikke ofte lægehjælp. „Naturen hjælper selv med til at helbrede. Det kommer sig nok igen“, sagde man på landet, om man fejlede lidt og kom i seng. Man havde erfaring for rigtigheden heraf. Men dette blev ikke sagt som ligegyldighed overfor sygdom.

For et barn på landet, der havde begyndt sin skolegang i syvårsalderen, blev dagene totalt forandrede. Det var en stor overgang. Vel også for stor! Fra det frie og ubundne udendørsliv for et landbobarn blev det nu til en skolestues snævre omgivelser og stillestående luft i de bedste dagtimer helt modsat leg og ophold under åben himmel.

Forandringen fra dagenes frihed til skolestuens luft satte snart sine spor. Man mistede den friske kulør, som erhvervedes i solskinet, når dagene var varme og lange i sommermånederne.

Når det sædvanlige sunde udseende manglede, og man var blevet blegnæbbet i stedet for, blev landsbylægen spurgt til råds.

Den dygtige læge kendte selvfølgelig årsagen: Skolestuens indespærring for et tidligere naturbarn. Men dette kunne ikke forandres af ham. Derimod havde han solskin på flasker, sagde han, og jernpiller, der kunne spises, fortalte han i konsultationen og smilede.

Forinden var der foretaget en grundig undersøgelse af lungerne. Hertil brugte han en mærkelig træpind, der i begge ender havde en rund flade. Den ene af fladerne flyttede han rundt på bryst og ryg, mens han lagde den anden til sit ene øre. Det var for mig noget mystisk, når han brugte denne træpind, et stetoskop, som han kunne høre igennem. Da lungerne blev fundet raske, fik mor, der var med mig, anvisning på en flaske „solskin“: levertran, og pillerne. Begge dele kunne fås på apoteket i Randers, som vi havde torvetur til hver lørdag. Rejsen blev oftest foretaget med toget, den såkaldte „Hadsundpeter“.

De to apotekervarer, jern og levertran, hjalp mig godt igennem de første skoleår. Trannen var uforfalsket. Den hang godt ved spiseskeen og blev indtaget tre gange daglig. Jernpillerne var også gode for mig, og min bleghed forsvandt.

Jeg havde let ved at lære og fulgte godt med i klassen. Skoleårene blev derfor uden besvær med den gamle degns pædagogik, hvor der var megen udenadslæren, når man var blevet sikker i

læsekunsten. En enkelt episode indtraf dog. Men det angik og berørte mere min mor, der følte stærkt og subjektivt, at hun havde ansvaret for hjemmet og dets omdømme. Hun kontrollerede også med grundighed lektierne i de første skoleår. Kunne man ikke lektion til punkt og prikke, var det ikke blot en skam for barnet men også for hende, en plet på hjemmet. Episoden, der indtraf, var årsag til, at jeg en dag ikke kom hjem til sædvanlig tid kl. fire om eftermiddagen efter endt skoletid. Jeg „sad efter“. Årsagen var et salmevers, jeg ikke kunne udenad tilstrækkelig fejlfrit.

Min mor indfandt sig kort efter kl. fire i skolestuen for at indhente nærmere oplysning og en forklaring. Den fik hun af den gamle degn, som erklærede, at jeg ikke havde lært mit salmevers.

Min mor gik imod hans påstand og fortalte, at salmeverset kunne jeg, da jeg gik hjemmefra, og at *han* ikke skulle lære mig mine salmevers. Det skulle *hun* nok tage sig af. Efter den besked annulleredes eftersidningen. Episoden skyldtes ikke dovenskab eller pligtforsømmelse. For mig var det allerede dengang fornøjeligt at lære vers. Rytmen i verset må tidligt have været en form, der tiltalte mig.

For barnet var tilfældet ikke nogen større tildragelse. Men den kunne blive udlagt som ligegyldighed fra hjemmets side, hvorved min mor følte sig krænket.

Årsagen til dette mit eneste skolepostyr må sikkert have været, at den alderstegne lidt skrantende mand må have hørt mig i et salmevers, som ikke var givet for som lektie. Efterladenhed var ikke årsag til episoden, der forøvrigt ikke avlede nogen bitterhed. Forholdet mellem mit hjem og degnefamilien i den gamle rytterskole var stadig det allerbedste.

Man kan jo spørge, om udenadslæren er af værdi. Om den har nogen berettigelse i det hele taget for barnet. Spørgsmålet må jo nok besvares bekræftende. Men der må tages tilbørligt hensyn til barnets evner og individualitet, herunder også den fysiske tilstand.

Udenadslæren er en træning i at huske. Men naturligvis alt med måde og i forhold til skolealder og anlæg.

Det gøres pædagogisk gældende, at et barn skal have forståelse af det udenadlærte. Barnet skal lære at ræsonnere. Men alt lektiestof kan ikke komme ind under dette pædagogiske princip. Udenadslæren uden ræsonnement vil være en bestanddel også i vore dages undervisning. Allerede ved indlæring af den Lille Tabel.

Man gik ret tidligt over til at prøve penneskift og blæk, der var betydelig sværere at bruge end griffelen. En overgangstid med blyant og kladdebog inden håndteringen af penneskiftet havde nok været at foretrække. Men blyanter var ikke indført i skolen ved århundredskiftet. Man holdt udgifterne nede. Naturligvis havde man øvet sig hjemme nu og da på den svære blækskrivekunst med pen og vidste, at man ikke skulle dyppe den for dybt i blækkuset. Men alligevel kunne man ikke undgå klatter og blæksprut fra pennen, når spidsen kradsede mod papiret. Det vidnede om klodsethed og så grimt ud. Hånden skulle være let og sikker uden at ryste, om blækstregen skulle lykkes på det ikke alt for gode papir, man øvede sig på hjemme. Men man kilede ufortrødent på trods manglerne.

Inden man begyndte brugen af pen og blæk i skolen, var man nået frem til tredje skoleår i den såkaldte „bette“ klasse, hvor børnenes aldersforskel godt kunne være tre-fire år.

Der skulle nu bruges rigtige skrivebøger, der ikke lignede skrivebøgerne, som bruges i vore dages skoleundervisning. Bogen var kun forsynet med enkeltlinier tværs over siden. Hjælpelinier til bogstavhøjden og vinkelhældningen mod højre side fandtes ikke. Der var heller ingen trykte forskrifter, som degnen derfor måtte håndskrive med pen og blæk med sin personlige skriveform, som man så gjorde forsøg på at kopiere. Dette kaldte man at øve sig i „skønskrift“. Det tog sin tid at få indøvet dette fag. Et nogenlunde acceptabelt resultat forelå dog efter et par års øvelse, og man var rykket op i den store klasse, der, som før fortalt, ikke havde noget med børneantallet at gøre, men kun med børnenes alder.

Man var naturligvis interesseret i at nå degnen i skrivefærdighed. Skriveøvningen i skolen blev derfor foretaget med fuld

Jumning den 6te Junii
1906

Kære Moster!

Jeg vil ogsaa takke dig mange
Gange for min kære Julegave, og er
meget Glad ved det, men jeg
fædreskab ikke rigtig at bruge den,
kan du ikke komme herop en
Dag og saa tage Lynar med hen
hunde vise mig hvordan jeg skulde
bære mig ad. Saa ønsket jeg dig
et rigtig Glædeligt Nytår og mange
Taki for det gamle.

Venlig
Hilsen fra Far og Mor
men til ditet fra den hergerne
Carl Drachmann

En skoledrengs
brev fra 1906.

indsats fra én selv. Pædagogisk skriveundervisning var der så-
dan set ikke tale om. Der var ingen håndtræning med f. eks. de
såkaldte tretræksøvelser, ligesom der ikke blev rettet på hånd-
stillingen eller anvendt afslapningsøvelser for hånden.

Der indøvedes tryk i alle nedstregene i bogstaverne, men tryk-
styrken måtte man selv finde ud af. Blækskrivning var derfor en
kompliceret disciplin.

Brevet med en elleveårig landsbydrengs skrift fra 1906 viser et
fagstandpunkt fra rytterskolen.

Skal man vurdere skriften, ortografien samt interpunktionen, er brevarbejdet vel ikke så ringe endda. Skriften virker som et ensartet hele, der er skrevet uden besvær.

Rytterskolen passede til tiden med sin nøjsomhed og rolige livsrytme ved århundredskiftet. Og på ét område havde landsbyskolen en fordel, den havde nær kontakt med børnenes hjem. En forbindelse, der også i vore dage betragtes som værdifuld, men er vanskeligere at opnå ved de store centralskoler, der ofte kan virke miljøfremmede.

På den tid boede der i landsbyen to musikalske brødre, Niels Brix, der spillede harmonika og Christian Brix. Sidstnævnte var lige hjemvendt fra Amerika. Længselen efter at gense det gamle land var så stor, at han solgte sin amerikanske farm og rejste tilbage til Danmark med kone og børn, hvoraf de tre var voksne, to sønner og en datter. De to yngste børn, en dreng og en pige, gik i skole, hvor jeg lærte dem at kende.

Christian Brix var en af de mange danske, der i sidste halvdel af forrige århundrede udvandrede til Amerika for at tjene penge. Han blev derved i stand til at købe en gård i det gamle land. En sådan blev til salg i landsbyen, hvor broderen boede, ikke langt fra min fødegård.

Mit hjem og dansk-amerikanerens kom til at stå i venskabelig forbindelse med hinanden. Min far, der var født 1849, var i halvfjerdserne selv stærkt optaget af udvandrer tanker, så det interesserede ham at høre derom af en lige hjemvendt udvandrer.

Fortællemåden af Brix blev ikke alene givet i den almindelige meddelelsesform, men også ved at synge derom i udvandrersange, som han spillede violin til, når han sang dem. Det var for mig usædvanligt, da det ikke var almindeligt i landsbyen, at nogen sang solo og spillede til. Men den musikalske mand må have fundet følelsesmæssige værdier i sangen i det fremmede, fjerne land.

Det var ganske naturligt for ham at synge og spille, og jeg lyttede betaget dertil og følte hans glæde ved tonerne, der frigjorde hans sind.

Sangen og spillet frigjorde også noget for mig følelsesmæssigt ukendt i mit drengesind, der med sin jyske arv var tilbageholdende og sky for at bære følelser til skue. Sangen indeholdt både længsel og vemod, to menneskelige følelser, der ofte følges ad, og som her fandt deres udtryk i melodi og nedenstående ord, der gengives efter hukommelsen.

Jeg el-sker ha-vet, når det stor-mer vildt. Jeg
 el-sker det, når bøl-gen vug-ger mildt. Jeg
 el-sker him-len med sit dy-be blå. Jeg
 el-sker bjer-ge-ne, jeg al-drig så.

Den gamle dansk-amerikaners sang.

Jeg holdt af at komme i dansk-amerikanerens hjem, som var præget af musik og sang.

Men en årsag mere var, at jeg kom til at synes godt om hans datter, Maren, der var jævnaldrende med mig, og som jeg gik i skole sammen med. Min sympati for skolepigen var ikke nogen forelskelse.

Men alligevel var det et udtalt stærkt ønske, at vi kunne mødes i den gamle rytterskole så tidligt om morgenen, at der ikke var andre skolekammerater tilstede i skolestuen, hvor vi måtte gå ind i vinterhalvåret et kvarter før undervisningens begyndelse. Ønsket gik i opfyldelse! Det skete virkelig, at vi var der ganske

alene nogle morgener en vinter. Så satte vi os så langt fra hinanden som muligt ved et af de lange skoleborde og kikkede til hinanden fra hver sin plads. Situationen var helt uden ord imellem os. Et fællesskab uden tale. Men det var, som om violinens toner og versenes ord fra sangen var fulgt med hende hjemmefra og i skole. Et af sangens vers havde denne begyndelse:

– *„Og hun stod brud, og det var vel en lyst, jeg elsker denne længsel i mit bryst.“* –

Det passede godt nok, syntes jeg.

Den hjemvendte dansk-amerikaner blev aldrig længselen kvit. Familien blev kun i Danmark i nogle år. Som han længtes efter at komme til det gamle land, længtes han tilbage igen til Amerika. Hertil bidrog nok i væsentlig grad, at hans to ældste sønner hurtigt rejste fra Danmark og tilbage dertil. Det stille landsbyliv kunne de ikke affinde sig med. Nogle år senere forlod derfor hele familien Danmark og rejste til Amerika påny.

Men hans sang og spil er ikke glemt. Det hører til mine kæreste erindringer, såvel som mødet med min yndlingsskolepige i skolestuen om morgenen, inden andre børn var kommet, og vi var alene.

Rytterskolens bomærke pyntede muren på højre side af indgangsdøren og passede på en fin måde til den hvide ydermur mod nord. Bomærket var af sandsten og dekoreret med en kongekrone, der sad ovenover to stiliserede bogstaver af et stort F.

Stregernes indbyrdes stilling dannede et hjerte i navnetrækkets midte. Udenom buede sig nedstregen i et firetal, og helheden dannede Frederik den Fjerdes monogram. Derved viste majestæten at vedstå bygningens opførelse. Under kongens navnetræk stod to linier på latin, der i oversættelse lyder:

„I året 1721 har jeg grundlagt denne skole og i lighed med denne 240 i de distrikter, som er oprettede af mig til stadig at underholde 12 rytterskadroner.“ Oversættelsen er af lektor Gabriel-

sen, Randers. Det, der fyldte mest på tavlen, var et vers med følgende ordlyd:

„Halvtredsindstyve år Gud har du mig opholdet, at sygdom, krig og pest mig intet ondt har voldet. Thi yder jeg min tak og breder ud dit navn og bygger skoler op, de fattige til gavn. Gud lad i dette værk din nådes fylde kende, lad denne min fundats bestå til verdens ende. Lad altid på min stol én findes af min æt, som mener dig min Gud og disse skoler ret.“

Tavlen med de snørklede, gamle bogstaver og den originale skrivemåde så således ud:

Frederik den 4.'s sandstenstavle, skolens bomærke.

Bogstaverne stod hugget i tavlen og var tjæret sorte i hugningen.

Jeg husker også en tavle fra Randers gamle Latinskole i muren ud til Vestergade, men her stod bogstaverne i guld og med skolens motto: „Samler Eder skatte, som møl og rust ej fortærer.“ De to tavler havde intet med hinanden at gøre, men det kan nok siges, at rytterskolens arbejde gav et grundlag for Randers lærde Skoles

høje mål. Flere af landsbyens børn havde frekventeret denne skole i årenes løb.

Der var ikke mange lektiefag i landsbyskolen dengang. Man spredte sig ikke, men samlede sig om fagene læsning, skrivning-hvortil hørte skriftlig dansk – og regning. Læsningen havde ikke de variationsmuligheder, som i vore dages skoler, og der blev selvfølgelig ikke undervist i faget ud fra nogen læseteknisk metode med deklamatorisk sigte, ligesom der ikke blev krævet nogen gengivelse af det oplæste stykke og en forklaring af dets indhold. Kunne man læse et stykke nogenlunde flydende i sammenhæng med høj og tydelig udtale og nogen forståelse i oplæsningen af tegnsætningen, var det godt. Læsebøgerne var skolens ejendom og blev derfor samlet efter brugen og stillet på deres plads i et lille hyldekskab i skolestuen.

Foruden læsebøgerne, som var i brug, stod der i skabet et sæt gamle læsebøger, „de sorte bøger“, blev de kaldt, fordi bindet var sort. Desuden var der et sæt af de såkaldte skriftlæsningsbøger, som indeholdt tryk af håndskrevne stykker. De var ganske interessante derved, at læsningen var som en slags rebusgætning af de løjerlige skrifttegn.

Med de tre arter af læsebøger blev der alligevel nogen mulighed for variation i mundtlig dansk. De sorte bøger, der så ud til at have samme alder som skolen med deres snørklede, gamle gotiske bogstaver, blev givet som frilæsning. Det var oftest i eftermiddagens sidste time, og derved afvikledes skoledagen med optagethed af egne interesser i fordybningen af dette gamle læsestof på de faldede bogsider, der gjorde bøgerne yderligere interessante med deres dramatiske, karakterbeskrivende indhold.

Der var historien om Salby Ravn, som tog en doven dreng under behandling, der helt forandrede hans karakteregenskaber, så han igennem modgang blev hårdfør og fik tolv mands styrke. Med dette slutresultat syntes man, den hårde opdragelsesform, som drengen måtte udstå af Salby Ravn, var helt rigtig. Thi som dreng ville man gerne selv eje tolv mands styrke.

Altid frejdig, naar du gaar
Til, Gud for Kænde,
Og om du din Mændel naar
føds og Verdens Ende!

Altid roed for Middelste Maas!
Sjænsens iis Lyre;
med et Færdens i Paas
skal du altid gæse.

Kamp for alle, hvad du har Kæb!
du, om saa det gælder!
du er Livs og en vord,
Bæde iis helle.

(Chas Dickens.)

Reproduceret efter skriftlæsningsbog for Almueskolen.

Et eventyr uden nogen virkelighed ganske vist, men med understregning af hærdenings betydning gennem strabadsernes ubehag.

De sorte bøger indeholdt mange sådanne eventyr, som jeg slugte hver linie af med grådig interesse og medleven. Ved denne individuelle læsning var der stilhed i skolestuen. Degnen kunne slutte skoledagen behagelig afslappet. Læsebøgerne stillede skolen til rådighed, de øvrige skolebøger skulle man selv anskaffe fra en bog-

handel i Randers. Skrivebøger, penne samt trækpapir, som brugtes dengang, havde degnen et mindre lager af i sit private skrivebord ovre i daglistuen på modsat side af den lille forstue, som børnene kom igennem, før de gik ind i skolestuen. Der var således ikke langt til salgsstedet. Men det var ikke ligegyldigt, hvem man handlede med om tingene. Var det datteren Ida, der stod for handelen, fik man altid lov til selv at vælge skrivebogen, hvis omslag på forsiden var illustreret med kunstnerisk udførte stregtegninger af Poul Steffensen, ofte med historisk dramatiske optrin. Man var nærmest betaget af denne kunstners levende illustrationsevne og var godt tilfreds med købet af bogen, som kostede otte øre med tilhørende trækpapir til én øre og stålpenen til samme pris.

Når handelen var overstået, vendte man tilbage til skolestuen, hvor bogen blev forsynet med ejerens navn, som man selv skrev. Derpå fik den sin plads i bunken af tilsvarende bøger, som tilhørte andre børn. Men hver gang den blev brugt og toges frem fra skoleskabet, glædede man sig over Poul Steffensens tegninger. Skolebøgerne var dengang meget beskedne i udstyr og slet ikke at sammenligne med skolebøgerne i vore dage med deres righoldige og varierede billedstof. Steffensens forskelligartede omslagstegninger blev derfor beundret af børnene.

Faget, skriftlig dansk, havde ikke noget indlæringsystem at arbejde efter. Det opøvedes ved afskrivning efter læsebogen og havde derfor sine mangler, men gav dog ved de mange afskrivningsøvelser skoleårene igennem nogenlunde færdighed i ortografien og interpunktionen.

De afskrevne stykker fra læsebogen viste man degnen, der gennemså det skrevne, men uden at rette videre deri. Røde rettelser med denne specielle blækfarve i afskrivningsbøgerne var vi forskånede for. En sjusket skrevet side måtte om igen. Det holdt man ikke af, for man blev degraderet derved, at omskrivningen foregik med griffelen på skifertavlen. Pen og blæk blev derfor behandlet meget omhyggeligt, og det havde en gavnlig indvirkning på stavningen af ordene, så der blev færre fejl.

Genfortælling hørte med til skriftlig dansk i den store klasse. Men den blev ikke gennemgået ved samtale om fortællingen, som kun blev læst op én gang. Når arbejdet var gjort færdigt, blev det forevist degnen, der ikke rettede sprogføringen, ordvalget eller ortografien videre. Den skriftlige udvikling måtte så komme efterhånden. – En afgørende betydning for skriftsproget var, om man havde lyst til at læse bøger på egen hånd ud over lektierne i skolebøgerne. Men dette var naturligvis noget af et individuelt spørgsmål hos det enkelte barn og om dets muligheder derfor. Ligeledes om det var almindeligt blandt de voksne i hjemmet at interessere sig for boglig syssel, når aftnerne blev lange ved efterårs- og vintertid. Der var i denne forbindelse i rytterskolen oprettet et sognebibliotek, som havde et vist antal bind af nye udkomne romaner, landbefolkningen kunne få til låns. Udlånsbøgerne opbevaredes i skolestuens skab. Degnen stod for arbejdet med dette mindre sognebibliotek, og børnene bragte bøgerne med hjem og tilbage igen, når de var læst.

Der var interesse i landsbyen for bibliotekets bøger, og hver dag i efterårs- og vintermånederne havde børn biblioteksbøger med til ombytning. Men disse bøger var mest beregnet for de voksne.

Jeg havde imidlertid skaffet mig passende og spændende læsning på anden måde i skoleårene, mest ved lån fra kammeraterne i landsbyen, hvoriblandt var præstens Aage. Han lånte mig med glæde bøger fra sin store børnebogsamling.

Det var bøger som: Robinson Crusoe, Oliver Twist, Onkel Toms Hytte, Kaptajn Grants Børn, Kong Salomons Miner, Børnene i Nyskoven, En verdensomsejling under havet, Ivanhoe, Brødrene Grimms og H. C. Andersens eventyr, B. S. Ingemanns og Carit Etlars romaner og flere andre. Det var oplysende og interessante bøger.

Skolens mest veldisponerede fag var regning ved brugen af Christian Hansens regnebog, der for landsbyskolens vedkommende var opdelt i tre bind. Degnen havde en facitliste til regnestykkerne, og af ham fik man at vide, om stykkerne var regnet rigtigt. Dette

fremmede lysten til regning. De fire regningsarter, addition, subtraktion, multiplikation og division blev grundigt indøvet ved et rigeligt antal opgaver i første bind og begyndelsen af andet bind af regnebogen. Sidste del af andet bind indeholdt afsnittene med brøkregning og de mange regler, som hører til dette område. Regningsarten reguladetri opnåedes der også en grundig sikkerhed i ved at opstille de dertil hørende tre led rent skematisk. Opgaven kunne lyde:

Når 6 pund sukker koster 72 øre, hvor meget koster så 10 pund sukker?

Opgavens skematiske opstilling havde denne form:

6 pund – 72 øre – 10 pund.

Så hed det:

Man ganger 72 med 10 og dividerer med 6. Slutresultatet gennem enhedsprisen fik man ingen viden om eller forklaring på, og dette var en mangel for den videre udvikling i regnefaget. Men skolens indøvelsesform af reguladetriregningen gav det fornødne grundlag for dagligdagens krav til regning.

I tredie del af Christian Hansens regnebog fik man lidt indblik i procentregning og forholdsregning, men med ganske ukomplicerede opgaver.

Man fik vel ikke den store indsigt i regnekunsten, da det var rent mekanisk regning, men man erhvervede et sikkert grundlag i de elementære regneformer og dermed for fagets videre udvikling senere. I regning kunne ethvert barn arbejde individuelt med faget såvel i skolen som hjemme.

Børnene i klassen regnede ikke samtidig på samme side i regnebogen. Det ville også have været ugørligt, om man havde ønsket noget sådant, da børnene i klassen var på højst forskellige alderstrin. Den lille landsbyskole var derfor ikke ensrettet, men varieret i sit undervisningsmønster og sin form, helt modsat de moderne skolars klassesystem efter børns skolealder: Et nyt klassetrin for hvert skoleår. Den gamle rytterskole brugte ingen karakterbøger. Det kan som bekendt også være en belastning både for elever og

forældre, når karaktererne er ringe. Et barn nåede så langt, som det evnede. Der stillede ikke større krav, end barnet kunne opfylde. Der var ingen nummerering af børnene efter begavelse, og dette medførte en god kammeratlig tone i skolestuen og på legepladsen. Den, der havde sin plads på forreste bords højre fløj, „sad øverst“ i klassen, som det hed. Men dette gjorde ingen forskel til kammeraterne.

Da jeg havde erhvervet mig denne fløjplads, der var tættest ved udgangsdøren fra skolestuen, var det eneste, jeg tænkte på i denne forbindelse og regnede for noget, at nu kunne jeg være første mand på legepladsen ved frikvarterets begyndelse og den sidste, der forlod legepladsen ved frikvarterets ophør, fordi skolebordet med min plads stod lige indenfor døren ud til den sjove lille forstue med det gamle nedslidte murstensgulv.

I den store klasse blev faget religion foruden salmevers og bibelhistorie udvidet med en katekismusbog af Luther ved biskop C. F. Balslev (276. oplag!). Bogen indeholdt skriftsteder fra Bibelen med forklaringer og anmærkninger. Det var en veltilrettelagt bog, der havde som undertitel: Den kristne Børnelære, en lærebog for den ukonfirmerede ungdom. Bogen, den havde et lille beskedent format, var disponeret i afsnittene: De ti Bud, også kaldet Moseloven, Trosbekendelsen, der var opdelt i første, anden og tredje trosartikel, Bønnen, Dåb og Nadver. Bogen var centralt placeret i skolens kristendomsundervisning dengang og blev lært med grundighed. Børnene tilegnede sig stoffet ved at lære skriftstederne udenad. Man anvendte i religionstimerne den gamle undervisningsform, katekisering, hvor læreren stillede spørgsmål, som børnene så besvarede ud fra skriftstederne. Nogen dybere forståelse eller vurdering af bogen havde man selvfølgelig ikke som barn. Men som voksen har jeg kunnet se bogens værdi, når der fortælles om disse ting.

På grund af den gamle lærers tiltagende svaghed måtte skolearbejdet holdes i gang af andre personer, som trådte hjælpende til. Min skolegang var derfor ikke præget af en enkelt persons under-

Første Hovedstykke. De ti Bud. 15

Hebr. 10, 24, 25. Lad os give Agt paa hverandre, saa vi opflammer hverandre til Kærlighed og gode Gerninger og ikke forlader vor egen Forsamling, som nogle har for Skik, men formaner hverandre.

Anm. Vi bør høre og læse Guds hellige Ord med Andagt og Lærelyst.

Luk. 11, 28. Salige er de, som hører Guds Ord og bevarer det.

Luk. 8, 5—15. Lignelsen om Sædmanden.

Det fjerde Bud. 26.

Ær din Fader og din Moder.

Det er: Vi skal frygte og elske Gud, saa at vi ikke ringeagter vore Forældre og Herrer eller fortørner dem; men holder dem i Ære, tjener, lyder, elsker og agter dem.

Hvilke er vore Pligter imod vore Forældre? 27.

Vi skal ære vore Forældre som de første og nærmeste, Gud har sat over os, og vi skal elske dem som vore første Velgørere iblandt Menneskene, saa at vi gerne tjener og adlyder dem.

× Ordspr. 1, 8. Min Sønl' hør din Faders Undervisning, og forlad ikke din Moders Lov.

× Ef. 6, 1—3. I Børnl' adlyd eders Forældre i Herren; thi dette er ret. „Ær din Fader og Moder,“ for at det maa gaa dig vel, og du maa leve længe i Landet.

Anm. Om Forældres Pligter tales der i disse Bibelsprog:

× Ef. 6, 4. I Fædrel' opirrer ikke eders Børn, men opfostrer dem i Herrens Tugt og Formaning!

× Ordspr. 13, 24. Den som elsker sin Son, tugter ham tidligt.

*Reproduceret efter
Luthers Katekismus.*

visning. Men skoleårene blev alligevel en ensartet helhed for mig, fordi kammeraterne var de samme hele skoletiden igennem.

I den store klasse trådte sognepræsten ofte hjælpende til. Han var en meget venligsindet mand, der med lune kunne se og tolerere børns spontancitet. Hos ham blev skolestuen mere præget af børnene end sædvanligt. De følte sig friere. Jeg husker således, at jeg upåtalte kunne tage min flitsbue med ind i skolestuen og lægge den lige indenfor døren, hvor min plads var ved skolebordet. Buen var

mit kæreste legetøj, som jeg selv havde lavet. Man købte ikke legetøj dengang. Det måtte man selv fremstille. Det andet var for dyrt. Buetræet var en hasselkæp, som jeg havde udsøgt mig fra en af nøddegangens store hasselbuske i præstegårdshaven. I denne dejlige, store, parklignende have legede og klatrede jeg tit i træerne med min jævnaldrende kammerat, præstens Aage. Han havde tidligere gået i rytterskolen, men var blevet optaget som elev i Randers Latinskole. Vort gamle kammeratskab varede dog ved til vi begge rejste fra barndomsbyen i året før den første verdenskrig. Min gang i præstegårdshaven var i nogen grad sæsonpræget.

Når de gule augustæbler var modne, kom jeg der daglig, så længe sommerferien varede. Vi forsynede os direkte fra æblegrenene og klatrede til tops i træet, hvor de største og modneste æbler sad og så fristende ud. Vi frådsede nærmest i frugten, som der var rigeligt af. Men også andre vækster i præstegårdshaven havde betydning for mig.

Når de store staudebede først i maj stod med tørre gyldenris fra forrige sommer, fik jeg herfra mit pilemateriale til min hassel-flitsbue, inden staudebedene blev gjort i stand og friske skud voksede frem påny. De gamle, visne gyldenris havde den rigtige stivhed og vægt til gode buepile. I den periode af min skoletid var Robin Hood mit efterlevelsesværdige forbillede fra den engelske middelalderhistorie.

Længe før filmen om Robin Hood og hans bueskytter vistes på biografteatrenes lærred, havde jeg forestillet mig deres mod og færdighed i at bruge bue og pil i kamp. Min bue blev dog ikke brugt i skolen. Men det var rart at have den i nærheden af sig. Jeg så tilfreds hen på den fra min plads. Og da jeg i en time skulle vise mit færdige skrivearbejde ved katederet og rejste mig for at gå derop, kunne jeg ikke lade buen ligge. Jeg tog den i hænderne og spændte buesnoren. Dog uden pil. Sognepræsten, som underviste os, så min stolthed og glæde derved og sagde henvendt til mig: „Nå, du buemand, læg dit våben ned igen og lad mig se, hvad du har skrevet“. Han forstod mit indfald, at jeg nødvendig-

vis måtte prøve at have mit våben i hænderne og demonstrere det for kammeraterne ved at spænde buen.

På tofterne omkring gården blev buen flittigt brugt, men alene med sport for øje. Der blev aldrig sigtet eller skudt efter levende væsener. Der var disciplin og ikke noget tilfældigt over legen. Et mål kunne være at ramme et bestemt sted på den lukkede ladeports gamle brædder, eller ramme en lukket trælem til tærskeloen i den gamle ladelænge. Her kunne pilene, der var udstyret med metalspids af en ligerettet krampe til hegnstråd, sidde fast. Den sportsprægede leg var under fuld kontrol og skejdede aldrig ud til noget uoverlagt. Den blev udøvet under ansvarsbevidsthed. Gårdens hønseflok, der ikke var indespærret bag trådnet, men gik frit omkring, fik lov til at være i fred. Jeg nåede aldrig mine beundrede bueskytters færdighed, som jeg havde læst om. Men legen, der altid foregik ude i den friske luft på de grønne tofter ved forårstid, var fornøjelig og spændende. Jeg gav nøje agt på omgivelserne og så mig for, inden pilen blev skudt fra buestrengen. Jeg ville skamme mig, om det blev sagt, at jeg ikke havde forstand på at bruge og omgås bue og pil.

Skolen havde naturligvis ingen sløjdsal med indøvelse af brugen af værktøj. Alligevel havde de fleste drenge i den store klasse et ikke ringe håndslag i at bruge værktøj, som man havde til rådighed, når der skulle repareres småskader, der var opstået i loer og stalde. Det fik man lov til at være med i og fik derved øvelse i at bruge hammer og knibtang, økse og sav. Der fandtes også et slags værkstedsrum i gården. Det var oplagsrum for kakkelovnsbrænde om efteråret og vinteren igennem. Men der var altid plads til den såkaldte tællestol. Ordet tælle – uden stød i første stavelse – betyder at snitte og har sin oprindelse fra det gamle oldnordiske ord, telga. Ordet tælle brugtes endnu ved århundredskiftet som dialektord, men er helt forsvundet fra sproget i vore dage sammen med andre farverige, sjove dialektudtryk.

Tællestolen var erstatning for en høvlebænk og gjorde det ud for en sådan og bestod af en solid aflang, flad planke på fire stærke

træben. På den satte man sig overskrævs. Tællestolen var højnet foran, og ved hjælp af en lodret siddende planke, som man kunne vippe med foden, var det muligt at fastholde materialet, som skulle bearbejdes med tællekniven, der bestod af et skarpslebent jern på ca. 25 cm's længde med en art håndtag i begge ender. Så kunne man „høvle“ ved at holde tællekniven imod materialet og trække den imod sig. Altså det modsatte af, når man benytter en høvl, som skubbes fremefter – henover materialet. Af udseende var tællestolen et mærkeligt monstrum, der næsten var stenalderpræget primitivt. Det var naturligvis heller ikke fint snedkeri eller skolesløjde, som udførtes her. Men man kunne da blandt andet sætte en legevogn sammen. Hjulene kunne være fra en rund granstamme, som man savede fire skiver af i passende tykkelse. Borede man derpå et hul i midten af skiverne, havde man hjulene til vognen, som fik dem påmonteret. Det hele var primitivt og groft, men hjulene drejede godt nok omkring deres træakser. Vognen kunne køre. Man gik op i denne skaberproces med liv og sjæl uden nogen undervisning i formlære som i vore dages undervisning i skolesløjde. Vognen var ikke en udstillingsgenstand. Men den kunne bruges, selv om den ikke havde nogen lang levetid. Der lavedes også tøjrepæle til brug om sommeren, når kvæget stod på græs. Først savede man træet af tjørnegrene i passende tykkelse og rigtig længde. Derpå huggedes de i form med øksen for så at gøres færdige på tællestolen med tællekniven, som de blev glattet af med. Det blev altid et fint slutresultat. Arbejdet var ikke blot tidsfordriv, men havde en mening derved, at tøjrepælene var nødvendige at have liggende parat til brug, fordi de blev udskiftet og fornyet sommeren igennem.

Skolen havde heller ikke noget naturhistorielokale. Det var sådan set også overflødigt for at lære dyrene at kende. Man voksede op midt iblandt dem, og det levende dyreliv er langt at foretrække for naturlokalets præparater i sprit eller konservatorens mere eller mindre mølædte eksemplarer af udstoppede dyr.

Man levede sammen med dyrene, som man dagligt havde for øje

og både havde glæde og fornøjelse af. Deres livsudfoldelse og aktivitet skiftede med årstiderne, og man havde et sikkert kendskab til deres udseende og levesteder. Man kendte ynglepladserne og kunne følge redebygningens kunstfærdighed hos svalerne, der byggede i stald og lade. Man kendte den enkelte fuglearts sang og glædede sig over variationen og skønheden heri. Man kendte også de forskellige fuglearters flyvemåde og kunne kende dem i luften på deres flugt. Deres stemmer kunne man også adskille, enten de lød skrigende ubehagelige, eller det var de fine melodiske toner af småfugle, hvis redesteder man prøvede at lokalisere i løvskjulets skyggespil i de lyse sommerdage. Den kønneste sang blandt de små forårssangere var bogfinkens. Man kendte fuglen fra vintertid ved ladedøren, når der blev smidt kerner og frø ud fra tærskeloen, men kunne også være heldig at opdage den blandt ahornens store grønne blade ved forårstid, hvor den lod sin karakteristiske, klare sang høre. Reden var derimod næsten umulig at få øje på. Den var så kunstfærdigt camoufleret, at den faldt fuldkomment sammen med grenenes bark. Men ved efterårets bladfald og ved vintertid blev den synlig og var et lille kunstværk at betragte.

Alt dette skønne naturliv var en selvfølge for et landsbybarn og må have været med til at udforme en værdifuld side af den begyndende personlighedsdannelse, siden man husker sligt fra en tid så langt tilbage. Det gav sympati og glæde ved naturlivets fauna og flora.

Markerne havde andre fuglearter, hvoriblandt lærkerne somme-
ren igennem fyldte omgivelserne med sang. Når de sås stigende og jublende mod den blå himmel, var de lette at få øje på. Derimod var reden vanskelig at opdage på jorden blandt græs og strå.

Agerhønsene hørte også marken til og levede stille og skjult i den tid, de rugede kyllingerne ud. Senere på sommeren og efteråret kunne man derimod træffe dem mere støjende. Deres fjerdragt faldt nøje sammen med jordoverfladen, hvor de opholdt sig. Derfor kunne man komme tæt på flokken uden at vide det. Men man fik besked derom, når den lettede lige foran fødderne på én.

Det kom som et chok, så man næsten tabte vejret af forskrækkelse. Deres vingeslag og højkræsted, støjende skræp lød næsten som geværskud.

De dyr, man havde ansvar for, blev passet godt. Kl. 4 om eftermiddagen sommeren igennem blev det tamme fjerkræ fodret. Så var gårdspladsens ene fjerdedel fuld af høns og ænder i alle størrelser og i alle farvetegninger. De udrugede kuld fra foråret var vokset til og ved at gøre sig gældende i flokken. Udrugningen foregik ikke på maskine, men på den måde, naturen selv havde anvist. Det begyndte med en skrukhøne, sådan kaldtes hønen, der havde lyst til at ruge. Den fik femten-tyve æg under sig i reden og var næsten fuldkommen passiv uden at tage videre føde til sig i de tre uger, rugningen varede, før kyllingerne kom ud af ægget. Det kunne godt volde vanskelighed at få skallen brudt itu for den lille skabning indeni, før den kom til verden.

Hvert udruget kuld havde en mor, som nok var værd at betragte for den rørende omsorg, hun havde for sine børn, der aldrig var overladt til sig selv, men blev plejet og passet dagen lang og skærmet mod fjender, der oftest flygtede rædde, når hønemoren pustede fjerene op i arrigskab og for frem mod en angriber. Der var nok for et barn at iagttage og leve interesseret med i.

Fjerkræet passede selv fodringstiden, som det mødte op til kl. 4 om eftermiddagen. Næsten på minuttet kom ænderne i rad og række vraltende fra dammen. De svigtede aldrig ved at udeblive til kærnemåltidet, selv om der var føde nok af smådyr i dammens grønne andemad, hvor de svømmede dagen igennem. De kom derfor renvaskede i fjerene, når de mødte op. Hønsene kom fra tofternes grønne græsagre. De holdtes ikke indespærrede, men gik frit omkring. Af den grund kunne det selvfølgelig ikke undgås, at ræven snupede en af dem engang imellem. Fjerkræet så sundt og velplejet ud ved denne frihed. Dyrene blev ikke talt op ved fodertid. Man kendte hvert enkelt på størrelsen og fjerdragten og kunne straks se, om der manglede nogen af dem, selv om den samlede flok nok androg et halvt hundrede stykker.

Drengene spiser deres sommereftermiddags-mellemmadder.

På samme tid om eftermiddagen fik jeg og mine to brødre vore eftermiddagsmellemmadder. Vi satte os med dem i hånden på den solvarme trappesten ind til bryggerset og betragtede fjerkræflokken.

Når denne var færdig med at fortære det udstrøede kærnefoder, tog nogle af dyrene vejen mod trappestenen, hvor vi sad, for at se, om der skulle vanke en ekstra bid fra os. Det gjorde der. Deres gang om ad trappen var ikke forgæves. – Som børn på landet var vi barbenede og barfodede sommeren igennem. Nogle af ænderne tog opstilling foran os på deres røde, pladeagtige svømmefødder for at afvente, hvad der ville ske.

Vi havde pålæg til madderne. Dette bestod af et solidt stykke,

som vi holdt i hånden for sig selv. Brødsleven var derfor nem at brække et stykke af.

Stykket, vi gav til ænderne, blev lagt på vore bare tæer, som vi så strakte frem mod de ventende dyr, der stod tøvende. Omsider tog de mod til sig og snupede bidden. Det var sjovt, syntes vi og gentog det flere gange, så det svandt i mellemadderne. Men mor havde nok af det hjemmebagte grovbrød, som hun stod og smurte omme i mælkekammeret mod nord modsat stedet, hvor vi sad og morede os. Rugbrød var hun rundhåndet med til os. Derimod var pålægget begrænset, så det gav vi ikke bort af. Denne fodringsform på sommereftermiddage var til lige stor fornøjelse for de barbenede drenge på trappestenen og dyrene. Samhørigheden mellem dyr og børn var en naturlig sag på landet.

En klar sommerdag med stille vejr først i september kunne man blive vidne til et højst betagende naturskuespil, der indledte storkenes afrejse fra Danmark til varmere himmelstrøg. De fleste trækfugle benytter natten til trækket skærmet af mørket. Men storkenes afrejse foregik om dagen.

Længe før jeg opdagede den bortdragende storkeflokks skyhøje position, må de to storke i reden på rytterskolens tag have set den. Parret lettede fra reden, men ikke på sædvanlig vis med lav flyvehøjde, når de søgte den daglige føde. De steg opad mod flokken, der kredsede cirklede rundt på hvilende vinger og forenede sig med den.

Flokkens afrejse var ikke en skyndsom flugt for at komme af sted. Det var ikke et hastigt farvel, men en tøvende afsked. Storkeflokken ligesom dvælede på de store brede vinger for at se rederne endnu engang dybt nede i landsbyerne. Langsomt kredsede de mod sydvest ned over Jylland med bækeløb og å gennem engdrag, der havde været sommergrønne med masser af føde i den fugtige bund.

Det smukke natursyn af de bortdragende fugle kan man desværre ikke blive vidne til mere i Danmark. Storkene er nærmest sultet ud af landet, fordi føden er blevet sparsommere ved sæk-

ning af grundvandet, dræning af jorden og inddæmning. – Den sidste rest af føden har forureningen så ødelagt, og i de fleste egne af vort land må man derfor savne denne store, smukke fugleart i faunaen.

Når den anselige trækfugleflok højt oppe i æteren forsvandt, var det ved tiden, hvor børnene i skolen kunne synge og forstå sidste vers af B. S. Ingemanns forårssang, der slutter:

*„Storken flyver til høsten bort,
han kommer igen ad åre.
Du sommerens gæst dvæl ikke for kort.
Velkommen du favre tid, jeg elsker så såre“.*

Kun få steder i landet kan man i vore dage glæde sig til dette forårsgensyn med storken efter dens vinterophold i Afrika. Men det kunne man ved århundredskiftet i hver by og landsby i Danmark.

„Han kommer *igen* ad åre!“ Dette var lige så sikkert som årstidernes skiften.

I skolestuen hang der et gammelt verdenskort. Det interesserede børnene at samles foran kortet og følge storkens rejserute på dets krakelerede, falmede overflade, der ikke havde mange enkeltheder aftegnede. Men verdensdelenes konturer og farver stod dog fremdeles adskilte, så man kunne orientere sig.

Skolen var ikke præget af materiel fornyelse så lidt som af lærebøger med et fyldigt læsestof og tilhørende varierede illustrationer. Rytterskolens lærebøger var ikke mange eller med noget stort sideantal. På dette område gjorde den sig kun lidet gældende. Men den havde i sit virke en anden faktor af social, menneskelig værdi: Vi kom alle hinanden ved og følte os som en helhed, hvor den ene ikke regnede sig for mere end den anden skolemæssigt set. Dette forhold kan vel nok i nogen grad savnes i vore dages stort byggede skolepaladser med plads til tolv-fjortenhundredede elever.

Landsbyskolen ved århundredskiftet var omgivet af hverdagslivet, som den var placeret i og hørte til. Barnets udvikling blev

derfor naturligt præget af begge dele. Skolen blev et forbindende led mellem indlæring af få nødvendige skolefærdigheder og praktisk arbejde, som det formede sig i hverdagene året igennem. Den boglige stofmængde i rytterskolens undervisning var ikke tyngende på nogen måde. Vi var derfor ikke skoletrætte, da vi blev konfirmerede og udskrevet af skolen ved 14-års-alderen. Tværtimod havde vi lyst til mere viden og erkendte at der var meget endnu at lære. – Og dette er af afgørende betydning for at komme videre.

HISTORISKE OPLYSNINGER

I 1721 bestemte Frederik den Fjerde, at der skulle bygges skoler på de i 1717 og 18 nyoprettede rytterdistrikter på kongens godser rundt om i landet. Der var tolv rytterdistrikter ialt og et af dem var Dronningborg i Randers amt, hvor der byggedes ti rytterskoler.

Bestemmelserne herom med tilhørende instruktion blev givet på Københavns slot d. 28. marts 1721 „under vor kongelige hånd og signet“.

Frederik Rex.

Men skolerne blev ikke bygget i 1721. Den første byggekontrakt blev sluttet med murermester Lauritz Eriksen d. 23. januar 1722 om opførelse af Gentofte skole, der er den første byggede rytterskole og blev model for alle de andre, der indrettedes på samme måde som skolen i Gentofte.

Landkonduktør (landmåler) og bygmester Planitz påtog sig at opføre fire skoler i Dronningborg rytterdistrikt og fik lov til at anvende materialer hertil fra det nedbrudte Dronningborg slot i Randers. Det er derfor vel tænkeligt, at rytterskolen i Gimming er opført med nogle af stenene fra det nedbrudte Dronningborg slot, så dele deraf gemmer sig i Frederik den Fjerdes gamle, grundmurede skolehus i Gimming. I Randers er indres slottet kun i navnet på en af byens gader, Slotsgade, der strækker sig forbi det gamle rådhus i byens centrum. De resterende seks skoler i Dronningborg rytterdistrikt blev opført af L. Eriksen, og kontrakten herom udstedt d. 28. juni 1726. Gimming rytterskole daterer sig sandsynligvis fra 1722 og runder således de 250 år i 1972. De gamle optegnelser herom kan læses i bogen: „Kong Frederik den Fjerdes Skoler“ af Thøger Jensen. Han oplyser i sin bog fra 1921 om rytterskolen i Gimming: Tilbygget i begge ender, gammel skorsten, ejes privat og beboes af to familier. Til afløsning af rytterskolen blev en ny skole opført 1912. Sandstenstavlen er indmuret i dennes østgavl.